

Tegenwoordig behoort deze steen tot de collectie van het Joods Historisch Museum, inv. nr. 00634, zij het in semi-permanente bruikleen aan het Tropenmuseum. Een kopie van de steen is aangebracht in de hal van de nieuwbouw St. Anthoniebreestraat 27-37.

Hommage

In *Hakehilla*, het blad van de Joodse Gemeente Amsterdam, van mei 1994 schreef dr. Henriette Boas (1911-2001) oudste dochter van dr. Marcus Boas, over 'Amsterdamse gevelstenen gebaseerd op Tenach', mede naar aanleiding van het toen juist verschenen boek *De gevelstenen van Amsterdam* door Onno W. Boers. Het artikel was ook bedoeld als eerbetoon aan haar vader die op 4 mei 1941 overleed in zijn huis in de Den Texstraat. Behalve een aantal algemene inleidende opmerkingen en een opsomming van de 32 gevelstenen die Boers noemt met betrekking tot Tenach, gaat ze in op gevelstenen van Joodse oorsprong, hetgeen praktisch neerkomt op een zeer korte samenvatting van het artikel van haar vader uit 1938. Uiteraard met enkele aanvullingen, waaronder de mededeling dat in 1955 de steen van Abraham en Isaac Pereyra (1662) van de muur van de St. Luciënsteeg op initiatief van prof. J. A. van Praag overgebracht werd naar de toegangspoort van de PIG en dat die daar werd onthuld door haar moeder, mevrouw J. Boas-Snuyff.

Vorig jaar vatte Marcus Boas' jongste dochter Paula Frank-Boas (1916) in Haifa het artikel van haar vader in twee pagina's samen voor de lezers van *Aleh*, het blad van de Irgoen Ole Holland, de Nederlandse immigrantenvereniging in Israël, voorzien van oorspronkelijke illustraties.

En zo eerden zijn echtgenote en zijn beide dochters – naar aanleiding van zijn studie van Amsterdamse Hebreeuwse gevelstenen – de gedachten van dr. Marcus Boas, de Amsterdammer.

F.J. Hoogewoud

Deze bijdrage aan Hebreuws op Straat is een summier weergave van het lange artikel 'De nieuwe Hebreeuwse gevelsteen in de Sint-Luciënsteeg' van Dr. M. Boas dat verscheen in het *Jaarboek Amstelodamum* 1938 (p. 109-122). Het artikel hier is een samenvatting, maar wel zo dat enerzijds de stijl van Dr. Boas enigszins behouden bleef, en anderzijds actuele informatie de lezer van nu niet wordt onthouden. Daarbij gaat speciale dank uit naar de heer Onno Boers, secretaris van de Vrienden van de Vereniging Amsterdamse Gevelstenen; verder naar de heer David Cohen Paraira (Amstelveen) mevrouw Raya Lichansky (Amsterdam) en het Joods Historisch Museum voor de foto's. Merkwaardig blijft dat M. Boas in het artikel geen melding maakte van de tekst op Nieuwe Herengracht 33 ('Mishenet zequenim'). Maar mogelijk viel deze tekst niet onder het begrip 'gevelsteen'; zie het betreffende lemma bij Amsterdam, Centrum.

iv Twee bijzondere gevallen

afbeelding X

1

Een gedicht aan de muur (Leiden, Groenesteeg)

Het korte gedicht dat in Leiden op de zijgevel van het huis Herengracht 47 is aangebracht en om de hoek in de Groenesteeg is te lezen,¹ is geschreven door Josef Sarig (1944–1973), een Israëlische dichter en musicus die op 29-jarige leeftijd sneuvelde op de Golan. Sarig was een echte kibboetsnik, geboren op 3 maart 1944 en getogen in kibboets Bet ha-Sjita (בית השיטה) in de vallei van Jizreël. Hij diende in de Zesdaagse Oorlog, studeerde daarna muziek en compositie, huwde en werd vader van twee kinderen. In de Jom Kippoer-oorlog werd hij weer opgeroepen en diende als commandant van een tankeenheid op de Golan-hoogte. Op de vijfde dag van de oorlog (10 oktober 1973) werd hij dodelijk getroffen.

Maar het werk van Sarig is niet in het niets opgegaan. Liederen op teksten van hem zijn ook nu nog op de radio te horen en op cd's te koop. Vooral het lied **אור וירושליים** (Aur, waarvan Sarig de woorden en de muziek schreef, is zeer bekend geworden; dat geldt ook voor **כנפיים** ('Vleugels'), op muziek van zijn zoon Asaf Sarig, en **מותי בא לי פתע** ('Plotseling kwam mijn dood' – hoe treffend!). Een bundel met nagelaten gedichten (**עשרים שירים**) is postuum door de familie uitgegeven en er verscheen een bundel met verschillende muziekstukken getiteld **שירת יוסף**.

Het gedicht **מאזנים** werd opgenomen in het eenvoudige, maar smaakvol uitgevoerde bundeltje Hebreeuwse gedichten dat in 1983 werd uitgegeven door Amphora Books te Amstelveen: 12 gedichten (in een ongevocaliseerde typemachineletter) van even zovele verschillende dichters met Nederlandse vertalingen van Maartje van Tijn en Albert van der Heide.

De gevocaliseerde Hebreeuwse tekst van Moznajim in de Groenesteeg is nummer 29 van de 101 'wereldgedichten' die verspreid in de Leidse binnenstad op blinde muren zijn aangebracht als onderdeel van het Leidse project 'Dicht op de muur'.

In 1992 brachten de Leidse kunstenaars Ben Walenkamp en Jan-Willem Bruins op de honderdste verjaardag van de dichteres Marina Tsvetajeva een gedicht van haar aan op de gevel van de vermaarde boekhandel Templum Salomonis (hoek Kloksteeg / Nieuwsteeg, tegenover het koor van de Pieterskerk); tezelfder tijd zetten zij een sonnet van Shakespeare op de hoek Houtsteeg/Rapenburg. Bij de voortzetting van deze activiteiten werden bewust gedichten in vele talen en schriftsoorten uitgekozen. De resultaten munten uit door de smaakvolle manier waarop de teksten werden geschilderd. Opvallend is de grote variatie in de uitvoering en het harmonieuze samengaan van kleuren, lettervormen en lay-out, hetgeen voor allerlei prettige accenten in het stadsbeeld heeft gezorgd. Ze maken inmiddels deel

¹ Zie lemma Leiden op pagina 116.

x

xi

uit van het algemene Leidse cultuurgoed: de vvv heeft zich erover ontfermd, er zijn rondleidingen te volgen, het project is gedocumenteerd in maar liefst drie boekuitgaven, en er is een website. In de maand juni van 2005 werd met een 101ste gedicht het project formeel en officieel beëindigd. Op het gerestaureerde Kamerlingh Onnes-gebouw, het beroemde laboratorium dat nu de juridische faculteit herbergt, werd *De Profundis* van Federico García Lorca gezet.

Het is vast niet toevallig dat Moznajim uitgerekend in de Groenesteeg is aangebracht. We mogen zeker een samenhang zien tussen de inhoud van dit gedicht en het feit dat de Groenesteeg naar een bekende oude begraafplaats leidt.

ZIE OOK

Albert van der Heide, 'Rara Hebraica VI: Een Gedicht op een Muur' in: *Alef Beet* 15, 2 (2005), 32-37

Marleen van der Weij, *Dicht op de muur*. Gedichten in Leiden (1996; zesde gewijzigde druk 2000) en *Dicht op de muur 2*. Gedichten in Leiden (2005)

www.muurgedichten.nl/sarig.html

www.izkor.mod.gov.il/izkor86.asp?t=93891

2

afbeelding XI

Het Natuurmuseum in Nijmegen

Het best verstopte 'Hebreeuws op straat' is wel te vinden in Nijmegen, boven de ingang van het plaatselijke Natuurmuseum. Dat juist daar Hebreeuws staat is minder vreemd dan het lijkt, want het museum is gevestigd in de voormalige synagoge. Dit gebouw aan de Gerard Noodtstraat 121, ontworpen door de in Nijmegen zeer bekende architect Oscar Leeuw, werd in 1913 ingewijd. De oude synagoge aan de Nonnenstraat was te klein geworden (en is inmiddels, groot genoeg, weer in gebruik). Nog steeds zichtbaar, hoog aan de gevel, zijn de Tafelen der Wet met daarop de Hebreeuwse beginwoorden van elk van de tien geboden.² Maar dat is niet wat ik bedoel. Pal boven de ingang, rechts naast het woord NATUURMUSEUM is het pleisterwerk wat ongelijk. Wie heel goed kijkt zou kunnen denken dat daar een alef staat. Onlangs verscheen het boek *De canon van Nijmegen*, waarin vijftig vensters worden geopend op het verleden van deze stad, naar het voorbeeld van de Canon van de Nederlandse Geschiedenis. Een zwarte bladzijde vormde ook in Nijmegen de vervolging van de Joden in de jaren 1940-1945. Uit die periode zijn foto's van de synagoge bewaard gebleven waarop te zien is hoe het gebouw met de grofste antisemitische leuzen werd beklad, in het Nederlands. Maar ook is op die foto's de Hebreeuwse tekst boven de ingang goed te herkennen:

יהיו לרצון

אמרי פי והגיון לבי לפניך יי לפק

Het gaat om Psalm 19:15, 'Laten de woorden van mijn mond u behagen, de overpeinzingen van mijn hart u bekoren, Eeuwige' – een passage die wel heel wrang contrasteert met de hier niet getoonde rest van de foto. Los daarvan vallen enkele dingen op: De tekst is verdeeld over twee regels, de Godsnaam is naar Joods gebruik weergegeven als יי, de laatste twee woorden zijn weggelaten en we zien de afkorting ק"ל, wat staat voor לפרט קטן, 'naar de kleine (jaar)telling'. Dat laatste geeft aan dat de tekst ook een chronogram bevat, zoals immers vrijwel altijd het geval is bij een synagoge. Het bijzondere van dit chronogram is, dat alle letters van de tweede regel van de psalmttekst meetellen. Samen leveren die het getal 673 op en het joodse jaar 5673 komt overeen met 1913, het jaar van de inwijding. Op de foto's is ook nog een Nederlandse (?) tekst te zien, geschilderd (?) in kleine lettertjes onder het Hebreeuws. Het eerste woord zou 'Mogen' kunnen zijn. Een vertaling van het Psalmvers? Ik heb werkelijk geen idee, de beelden zijn helaas net niet scherp genoeg.

En die vermeende alef? Het lijkt erop dat inderdaad het begin van אמרי hier door het pleisterwerk heen schemert. En zoals dat gaat, als je het eenmaal weet zie je opeens ook andere letters. Daar, boven de 's', dat ruwe plekje, zou dat de eerste jod kunnen zijn? Dichtgesmeerd en al, helemaal weg is het Hebreeuws van de voormalige synagoge aan de Gerard Noodtstraat toch niet!

Albert van der Heide en Arian Verheij

²
Zie lemma Nijmegen op pagina 80.